

redan čin. I taj njegov govor sav je posvećen hrvatskomu jeziku. Zacijelo je tada ispunila radost i Smodekovo srce jer mu je Ivan Kukuljević bio 1833. godine učeni-
kom. Što se pak učenja hrvatskoga jezika tiče, pokazalo se da je Zagrebačko sve-
učilište bilo u Hrvatskoj časnim predvodnikom. Zato bi bilo dobro da se 6. studenoga
svake godine obilježi kao Dan visokoškolske nastave hrvatskoga jezika.

SAŽETAK

Milan Moguš, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
UDK 808.853(091):808.62, izvorni znanstveni članak
primljen 18. prosinca 1995, prihvaćen za tisak 14. ožujka 1996.

On the Beginnings of the Croatian Language Teaching at the University of Zagreb

The author discusses the beginnings of the Croatian language instruction at the highest school in Croatia at the time, the *Kraljevska akademija znanosti* (Regia Scientiarum Academia), and the work of its first teacher of Croatian, Matija Smodek.

KAKO SE NAGLAŠAVAJU POSUĐENICE

Ivo Škarić, Đurđa Škavić, Gordana Varošaneć-Škarić

vdje ćemo razmatrati naglasak posuđenica u hrvatskom jeziku. Pod posuđenicama ćemo razumijevati središnji sloj stranih riječi kojemu su s jedne strane tuđice – riječi i najčešće imena koji ni pravopisno, ni prozodijski, a dijelom ni glasnički nisu prilagođeni hrvatskomu (npr. *play back*, *jingle*, *in spe*, *Cape Kennedy*, *Jeane d'Arc*, *Richelieu* i sl.), a s druge strane usvojenice – riječi koje su se potpuno prilagodile hrvatskom jeziku i više se ne osjećaju kao tuđe (npr. *sat*, *kat*, *šećer*, *škola*)¹. Od neprilagođenih tuđica pa do usvojenica, koje su u svemu osim podrijetlom kao i autohtone riječi, stoji razvučen sloj posuđenica. Njihov je status vrlo različit, a i promjenjiv, i to sociolingvistički, stilistički i s obzirom na jezičnu

¹ U Simeonovom *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* pod tuđica opisuju se tri stupnja bez posebnih naziva. Za jednu se vrstu tih riječi kaže da su »prodrle u opću upotrebu, i toliko se prilagodile jeziku u koji su ušle da se uopće više ne osjećaju kao tuđe, npr. *puška* (nj. *Büchse* i sl.). Druge su također ušle u opću upotrebu, i to u nešto promijenjenom obliku, ali se osjećaju kao strane riječi koje ne spadaju u rječnik knjiž. jezika. Treće nisu ušle u opću upotrebu...«

U istom se rječniku pod posuđenica, koja se jasno razlikuje od tuđice, kaže da u to »spada prije svega internacionalna terminologija iz različitih područja ljudske djelatnosti«. Naziv usvojenica taj rječnik ne navodi.

politiku, tj. jesmo li za njih ili smo protiv njih. To posljednje je za prozodijsko normiranje relevantno jer, želi li se brza asimilacija, naglasak će se posuđenice normirati prema glavnini sustava, a želi li se da se posuđenica što prije vrati tamo odakle je posuđena kad se za nju pronađe dobra zamjena, onda je bolje ne pomagati njezinoj asimilaciji pretjeranim usustavljanjem. Što se konotacija tiče, posuđenice mogu zvučati kao učene riječi, kao žargonizmi, ideologizmi, znakovi naobrazbe, urbanosti, ali i imitacija svega toga. Naglaskom se velik dio tih odnosa izražava, hotimice ili nehotice. Primjerice, *primārijus* nekima djeluje normalno, nekima gradski, učeno, a drugima substandardno, dijalektalno, dok je *primārijus* jednima standardan, ortocipčan, hrvatski, a drugima pak ruralan, "vlaški", subkulturalan.

Naše je polazište da posuđenice jesu posuđenice i da im naglasno normiranje mora označiti taj status. To je, dakako, jezično-politička odluka. Dakle, mi želimo da posuđenice ne postanu usvojenice, ali hoćemo da izgovorno i prozodijski budu lake, tj. u skladu s govorom na hrvatskom. Ulazeći u rečenicu, posuđenica joj ne smije remetiti ritmički slijed (za razliku od tuđice koja se izdvaja iz ritmičkog niza, a i izgovorno se može prebaciti na izvorni program). Dobro je, dakle, da posuđenica u sebi nosi prozodijski trag jezika iz kojega je, kao što i lokalizam ima svoj "akcent". Problemi koji iz toga nastaju, izazivaju nesklad između toga traga izvornog naglasaka, koji je za naše posuđenice najčešće dinamički i na bilo kojem slogu u riječi, i hrvatske prozodijske riječi koja je glavinom drukčija.

Pri naglasnom se normiranju posuđenica možemo služiti dvama postupcima. Prvi je dedukcija klasične, kodificirane norme, kako je pretežno postupio Klaić u svom *Rječniku stranih riječi*. Drugi je način promatranje stvarnog stanja. U krajnjem, ti su postupci isti, jer je i ta klasična norma nastala apstrahiranjem govora "naroda". Razlika je samo u vremenu kada se živi govor promatrao i u vrsti "naroda". Ono kako je prije naglasak određen obično se zove *kodificiranom* ili *klasičnom normom*, a ono kako je sada najčešće u uporabi, mahom u gradskim sredinama i u obrazovanih ljudima, zove se *uporabnom* ili *verificiranom prozodijom*². Pri tome se uvijek misli da je ta druga i drugorazredna, da se njome više nešto dopušta nego preporučuje, zaboravljajući pri tome da ni ona kodificirana norma nije nikad prošla postupak kodifikacije. Što se posuđenica tiče, za njihovo su normiranje kompetentniji obrazovani govornici, koji te riječi uglavnom i trebaju, nego govornici malih zatvorenih i visoko usustavljenih okamenjenih idioma, koji te riječi mahom samo imitiraju³.

² Tako V. Anić u članku O jednom akcenatskom procesu u različitim službama književnog jezika (*Jezik*, 16, str. 84–89) govori o klasičnom i verificiranom akcentu. S. Vukušić uporablja nazive propisana i uporabna norma u članku O silaznom naglašavanju nepočnog sloga (*Jezik*, 40, str. 76–79).

³ Osvrćući se na napis D. Alerića I. Pranjković u svom osvrtu Naglasak Lišana Ostrovačkih i Priručna gramatika (*Jezik*, 32, str. 23–26), kaže ispravno: »Načelno me u ovom razgovoru [razgovor je o normativnoj dvojbi *prēksinōč/prēksinōč*, autori] ne zanima ni kako se govori u Pecinom Ortiješju, ni u Šimundićevoj Bckiji, ni u Lišanima Ostrovačkim kod Benkovca, pa ni u mom rodnom mjestu. Za naš bi razgovor mnogo važniji bili podaci dobiveni od govornika književnog jezika. Nadteritorijalnost je jedan od osnovnih postulata kojima književni jezik (da bi to uopće bio) mora udovoljiti«.

Opće je pravilo da s tuđe riječi prihvaćaju kroz tzv. *fonološku rešetku*, što je slikovit izraz za postupak u kojom se nepoznati elementi zamjenjuju najslbličnijima u jeziku koji prihvaća. Tako se strani dinamički naglasak poistovjećuje s našim silaznim, i to kratak s kratkim, a dugi s dugim (*'blic* – *blīc*, *'optimum* – *ōptimum*, *'lo:gor* – *lōgor*, *'li:bar* – *lībar*, npr.). Problemi nastaju kad je u izvornom jeziku istaknut nepočetni slog, uključujući i posljednji u riječi. Tada je teško odrediti što je najslbličnije, budući da se u hrvatskom standardu silazni naglasci u načelu ne nalaze na nepočetnim slogovima, a niti jedan na posljednjem. Tri su mogućnosti otvorene, a četvrta je, kojoj mi ovdje širom otvaramo vrata, dosad bila tek malo odškrinuta. Te su mogućnosti:

1. da se naglasak prebaci na prethodni slog za pola sloga naprijed i da tu bude nizak, uzlazni,
2. da se naglasak prebaci na početak riječi i da tu bude brzi, čelni naglasak,
3. da ostane na izvornom slogu, ako taj nije posljednji, i da metatonira u uzlazni,
4. "odškrinuta" mogućnost – da ostane na izvornom slogu kao silazni.

Zamislimo li da upravo sada posuđujemo izmišljenu riječ *liká'taka*⁴, onda se ona može preuzeti kao 1. *likátaka*, 2. *likataka*, 3. *likatàka* i 4. *likatāka*.

Koja od tih mogućnosti ima prednost u deduktivnom standardološkom postupku? Kako bi spontano reagirala većina obrazovanih Hrvata bez savjeta jezikoslovaca? Teorijsko je normativističko pitanje smiju li se legitimno o tome postavljati dva odvojena pitanja, odnosno, smiju li normativci razmišljati drukčije nego tako da predviđaju maticu jezičnoga tijeka te da u nju kanaliziraju jezično ponašanje koje se razlijeva⁵.

Gotovo je sigurno da bi klasični normativci preporučili prvo rješenje kao najbolje, jer je metonimija kroz metataksu u temelju novoštokavske prozodije riječi⁶. Drugu bi mogućnost dopustili kao noviju naglasnu pojavu koja se iz početnih pojedinačnih slučajeva počinje eksplozivno širiti⁷. Za treću bi smatrali da je razuman kompromis između težnje za zadržavanjem izvornog mjesta naglaska i težnje da tu

⁴ U ovom misaonom pokusu zanemarujemo oblične i tvorbene analogije koje vrlo jako djeluju na naglasak posuđenica, npr. da je preuzeta riječ *likatakacija* ili *likatakarići*, gotovo je sigurno da bi se prihvatila s naglaskom *likatakácija*, *likatakárići*; zanemarujemo i ono što je u stvarnosti često, a to je da govornicima nije poznat izvorni naglasak riječi.

⁵ V. Anić u navedenom članku (bilj. 2) u 2. bilješci navodi definiciju američkoga standarda Ch. C. Friesa (u *American English Grammar*, 1940.) kao »skup jezičnih navika, uzetih široko, u kojima se obavljaju glavni poslovi političkog, društvenog, privrednog, odgojnog i vjerskog života ove zemlje«.

⁶ Klaić u *Rječniku stranih riječi* gotovo uvijek tako postupa (*birō* od fr. *būrō*, *ōrātor* prema lat. *ō'ra:tor*, *šinkopa* od grč. *synkōptō* itd.). Isto D. Grečl u članku O naglasku vlastitih imena iz klasičnih jezika (*Jezik*, 35, str. 85–91) polazi od pravila da »U hrvatskome književnom jeziku silazni naglasci (dugi i kratki) mogu stajati samo na prvom slogu...« (str. 87), pa zato propisuje *Cīcērōn* od *Cīcerōn*, *Penēlopa*, *Vērgilije* itd.

⁷ I. Zoričić na pitanje *Jēdnōstāvan ili jēdnōstāvno?* (*Jezik*, 31, str. 124–125) odgovara kratko: »naglašavanje *jēdnōstāvan* (*jēdnōstāvno*) pripada Karadžić-Daničićevu naglasnom sustavu, a naglasni lik *jēdnōstāvan* (*jēdnōstāvno*) u uporabnoj je normi prošireniji, običniji«.

bude uzlazni naglasak budući da se radi o nepočetnom slogu⁸. Četvrtu bi mogućnost, da bude silazni naglasak na nepočetnom slogu, "ustoličeni" standardolozi vjerojatno isključili jer da nije u suglasju s novoštokavskom akcentuacijom⁹. Sociolingvisti bi pak to četvrto rješenje pretpostavili kao najvjerojatnije u spontanom prihvatu. Klasični bi normativci pri tome još jednom ustvrdili kako Hrvati ne znaju hrvatski, pa neka ga stoga uče, a sociolingvisti bi rekli da je vrijeme da se hrvatski jezik počne učiti i od Hrvata. Što se pak tiče postojećeg nemalenog korpusa posuđenica koji se dnevno procesira u hrvatskim govornim tekstovima, tu nalazimo sva četiri rješenja. Nerijetko se i jedna te ista riječ različito naglašava u javnom govoru, što znači da izniče standardu, jer standard znači ujednačavanje (primjerice *politika* – *politika* – *pòlitika*, *Amèrika* – *Amèrika* – *Àmerika*, *repùblika* – *repùblika* – *rèpublika*, *harfistica* – *harfistica* – *hàrfistica*, *èventuálno* – *eventuálno* itd.)

Prije nego što i sami dademo savjet kako naglašavati koju posuđenu riječ, moramo obrazložiti naš čvrsti stav da je moguće preporučiti za standard bilo koje od spomenuta četiri rješenja. Na prva tri ne treba trošiti riječi jer su dovoljno poznata i obrazložena od drugih, ali zato četvrto rješenje, koje do sada nitko nije javno podupirao, moramo posebno potkrijepiti. To ćemo učiniti tako što ćemo prvo iznijeti razloge koji smanjuju valjanost prvih triju rješenja, a potom ćemo iznijeti i takve koji neposredno podupiru četvrtu mogućnost.

Ono klasično rješenje prihvata posuđenica, po kojemu se dinamički naglasak s nepočetnog sloga seli naprijed uz metatoniju, nije dobro jer iznevjerava načelo po kojemu u hrvatskom posuđenice čuvaju izvorno mjesto naglasaka – upravo zato da bi bio ostavljen ikakav trag izvornog jezika. Oslabljeno preskakivanje naglasaka prebacuje i riječ iz skupa posuđenica u skup usvojenica, čemu se oštro opire hrvatski

⁸ S. Vukušić, raspravljajući u svojoj knjizi *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*, Pula, 1984., o istraživanjima riječi tipa *dobítak* – *dobítka* nalazi da mu svi ispitanici osim jednoga gen. mn. govore *dobítākā*, pa zaključuje (str. 31): »Iako je ona [tj. intonacija, autori], u većini informanata silazna, trebalo bi ipak kao normu prihvatiti uzlaznu intonaciju... Taj bi pomak u okviru ZNSN [zapadne novoštokavske norme, autori] išao u prilog općoj novoštokavskoj naglasnoj normi da silazni naglasci ne mogu biti u sredini riječi«. Takvo kompromisno rješenje nalazimo i u *Hrvatskoj gramatici*: »Te imenice obično mogu zadržati isti naglasak i u G. mn., dakle *brežùljākā*, *Dalmatínācā*, *dobítākā*, *udòvācā*«, E. Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1995., str. 115.

⁹ Ali ne svi niti ne »neustoličeni«. I. Škarić, Z. Babić, D. Škavić, G. Varošaneć svoj članak *Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi* (*Govor*, IV, 1987, str. 139–151) zaključuju riječima: »Nesporna je odlika našeg standardnog jezika da u njemu postoje četiri naglasaka te da se silazni naglasci, kad se zateknu na nepočetnim slogovima naglasnih riječi, teže premjestiti naprijed. Istina je međutim i to da se to ne događa uvijek jer u jeziku postoje i druge težnje, također unutarnje, koje ponekad mogu i nadići... Kako se naš standardni jezik uzgaja i na podlogama drugih, novoštokavskih govora, koji silazne naglaske imaju u bilo kojem položaju, a i pod osmotskim tlakom drugih jezika, razmjeri su pojave silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima mnogo širi...« Isto S. Vukušić u članku *O silaznom naglašavanju nepočetnog sloga* (*Jezik*, 40, str. 76–79) kaže: »Pravilo o prvom slogu nije nimalo prijeporno... no ograničenja koja se tiču nepočetnih slogova imaju u hrvatskom književnom jeziku svoje iznimke. Oni jesu rubne pojave, ali nisu zanemarljive.« U zaključku članka još jednom ustvrđuje: »silazna je intonacija u nepočetnom slogu za hrvatski književni jezik stvar koja se nikako ne može zanemariti«.

puristički osjećaj. *Amerika* postaje isto kao da kažemo *hrastovina*, *èksces* kao da kažemo *pròpust*, a to doista nije isto. U sociolingvističkom smislu taj postupak označava niži kulturološki stupanj jer zanemaruje svijest o podrijetlu riječi, a ističe spontanost, primitivnu govornu autentičnost.

Čelni naglasak, tj. neoslabljeno preskakivanje sve do početka riječi, ne valja standardološki potpomagati jer je u smjeru težnje prema prevelikom pojednostavljenju naše prozodije riječi.

Metatonija, preokretanje dinamičkog naglasaka u uzlazni naglasak na istom slogu, ima nekoliko ozbiljnih nedostataka. Prvi je nedostatak što taj postupak ne rješava problem oksitona (*klavi'rist*, *ateli'e*) jer uzlazni naglasci ne mogu nikako biti na posljednjem slogu riječi. Nedostatak je i to što nakon usvojenog tog rješenja više ne dolazi u obzir prvo ili drugo rješenje ako bi zatrebalo, jer se uzlazni naglasci sele naprijed¹⁰. Ipak, najveći je prigovor tog postupka što on nijeće bit našeg uzlaznog naglasaka, ono što ga tako reći održava živućim, a to je da je on »raspršen ... uzlazni je samo odjek fonološkog naglasaka što se ostvaruje u idućem slogu«¹¹. Uzlazni naglasak nosi svježe sjećanje o svoom sjedištu na idućem slogu¹². To nije samo povijesni ili poredbeni uvid u to da je nekoć ili drugdje *vodā* sada i ovdje *vòda*, nego je to i živa tvorbena preobličnost koju ne može ne imati jezično kompetentna osoba (ne može se ne znati da se od *dāti* može načiniti *prèdati*, da je *nèsreća* od *srèća*). Zato metatoniranje u uzlazni naglasak krivotvori podatak o izvornom obliku posuđenice. Ako se kaže *Amèrika*, *repùblika*, *purizam*, onda svi koji su jezično kompetentni "čuju" izvorne naglaske *Amerika*, *republika*, *purizām*, što je krivotvorina. U didaktičkom je smislu metatoniranje također loše rješenje jer svima onima, ne tako malobrojnim Hrvatima, koji razlikuju silazni od uzlaznoga, pogotovu kratak naglasak, uglavnom samo po tome što je uzlazni preskočen, a nepreskočiv, a silazni nepreskočen, ali preskočiv, oduzima razlikovno uporište i razara im, još i to, krhki naglasni sustav.

Navodeći razloge koji čine dopustivim silazni naglasak na nepočetnim slogovima u posuđenica, treba početi s obratom pitanja: a što je to što ne bi dopuštalo? Pravilo po kojemu nema silaznog naglasaka na nepočetnim slogovima, uključujući i posljednji u riječi, više je mnemotehnički obrazac kojim se poučava jedan distribucijski fenomen nego što bi to bio živi jezični poriv. Sam taj fenomen nastao je, znamo, tako što je u jednom idiomu hrvatskog jezika, u novoštokavskom, dinamički naglasak, koji je jedini postojao, stao preskakivati naprijed za pola sloga, ako je naprijed u riječi

¹⁰ To je nesporno pravilo u povijesti novoštokavskog naglašavanja. U osvrtu navedenom u bilj. 2 I. Pranjkić oспорava naglasak *čòvjek* i *kòj*, koji da se »uporno zadržavaju (prepisuju)« upravo dokazom što u uporabi »ne dolazi u obzir ni kao dubletni« *nečòvjek* i *nikòj*.

¹¹ Z. Junković: Šime Starčević i fonološki opis novoštokavskih naglasaka. *Jezik*, 25, br. 3, str. 82.

¹² D. Brozović u raspravi Daničićovo mjesto među istraživačima (i sudionicima) povijesti srpskoga i hrvatskog jezika (s osobitim obzirom na akcent), *Zbornik o Đuri Daničiću*, Zagreb - Beograd, 1981, str. 63-81, uzima riječ *voće* kao sinegdohu za razlikovanje hrvatskoga i srpskog naglašavanja. Kao potvrda za hrvatski naglasak *voće* služe mu i oni koji imaju *vočè* jer »tko govori npr. *mòjè vočè*, primit će zapadnonovoštokavski akcent *mòje voće* osjetno lakše...« (str. 73).

bilo sloga, i tako postajao neobičan – markiran. Ta se jezična pojava obavila tijekom XV. stoljeća, kao svaki jezični zakon, prestao je djelovati kad je obuhvatio sve jezične pojave. Sve što je u jezik ušlo poslije, a ulazile su nove složnice, mnoge posuđenice i brojne kombinacije s proklitikama – sve to nije pod pritiskom tog zakona osim analogijom, tj. zbog jezičnog nerazabiranja, ili iz standardološke zablude¹³. Zato velika većina dobrih govornika rijetko prebacuje naglasak na proklitiku, čak i s kratkih riječi¹⁴, ne mali broj složnica ima silazni naglasak na drugom dijelu složnice¹⁵, a tako naglašavaju kompetentni govornici veliki broj posuđenica prema istraživanjima Anića i nas samih¹⁶. Hrvatski standard, dakle, vrlo dobro prihvaća silazni naglasak u sredini stope, kao i jamb sam, a za naglasak posuđenica je bitno, kao što smo već rekli, da bude ritmički u skladu s drugim dijelovima slijeda u govoru. K tomu, dobro je sa stajališta purizma da posuđenica nema ponašanje starih autohtonih riječi koje su doživjele povijesni proces novoštokavske prozodijske transformacije, jer ga niti nije doživjela; to je na drugi način također naprijed već bilo spomenuto. Nadalje, pretežan broj Hrvata ima u svojim organskim govorima silazni naglasak na nepočnim slogovima i oni bi se doista morali prenemagati da im silazni naglasci na nepočnim slogovima nisu ritmički u redu. A kako standard, koji mora biti nadmjesni po definiciji, podjednako mora dobro služiti i izvornim štokavcima i neštoštokavcima, svi oni ravnopravno moraju i djelovati pri oblikovanju standarda. Treba pridodati da silazni naglasak na nepočnim slogovima u posuđenicama, osim što može konotirati lokalne idiome, u javnim govornim činovima još više konotira učestnost dobivenu kroz klasičnu naobrazbu. Naime, većina posuđenica su latinizmi, a Hrvatima je latinski tradicionalno vrlo važan obrazovni predmet (neko vrijeme dođue ukinut pa sada opet uveden); u političkoj i kulturnoj povijesti latinski je jedan od hrvatskih jezika, mogle bi se reći do nedavno, a latinski se u nas poučavao i govorio samo sa silaznim (dinamičkim) naglascima¹⁷.

Krenemo li sada iz kabinetske rasprave o konjskim zubima u štalu i konju prebrojimo zube, ugledat ćemo pravo stanje. Mi smo to i učinili. Pregledali smo dosa-

¹³ Tako se npr. zakoni palatalizacije, sibilizacije, proteza i dr. ne protežu na elemente koji su ušli u jezik nakon što je njihovo djelovanje završilo, npr. nije od *marka marci* kao što je od *ruka ruci*.

¹⁴ T. Buzina u radu Ortoepska odstupanja u televizijskim dnevnicima (*Govor*, IV, 1987, str. 153–162), analizirajući televizijske dnevničke, nalazi da samo svaki šesti put vrsni govornici prebacuju silazni naglasak na proklitiku, i to uglavnom s kratkih riječi. Međutim, ni s jednosložnih riječi naglasak se ne prebacuje redovito. Primjerice, prenosi se tek s dvije petine jednosložnih zamjenica, a s tri petine ne; s većine jednosložnih imenica također se ne prebacuje.

¹⁵ *brodovlasnik* – *brodovlāsnik*, *poljoprivreda* – *poljoprīvrēda*, *iskustāvā* – *iskūstāvā*, *mūškārācā* – *muškārācā*, *ūdōvācā* – *udōvācā*, *Hrvatska gramatika*, str. 71.

¹⁶ V. Anić u navedenom radu iznosi svoje istraživanje posuđenica na *-izam*. U javno čitanom tekstu dobio je da se 21 put prenosi naglasak naprijed uz metatoniju, nalazi 116 puta brzi naglasak na izvornom *-izam*, a 6 puta *-izam*.

¹⁷ Zato V. Vratović u *Latino-Croatia II* (*Jezik*, 41, str. 111) preporučuje *Segčsta*, *Libčrtas*, *Panōnija*, *Dalmācija*, *Kroācija*.

dašnje zabilježene naglaske u rječnicima i k tome smo ispitali naglašavanje posuđenica vrlo kompetentnih suvremenih govornika. Ti su izvori označeni brojevima: do uključno 12 oznake su za rječnike, a od 13 do 22 za ispitanike¹⁸. Važno je napomenuti da ispitanici nisu odgovarali na pitanje kako bi oni privatno i spontano nešto naglasili, nego kako oni smatraju da bi bilo za standard poželjno. Time su oni zapravo postali autorima naglasne norme, pa se skup izvora od 1 do 12 razlikuje od skupa izvora od 13 do 22 po tome što su u prvom stariji, a u drugom mlađi, suvremeni autori. Iz množine raznolikih podataka odlučivali smo se za najbolje rješenje, koje je naša ponuda standarda, i to na temelju broja izvora, na temelju njihove vrsnosti, na temelju aktualnosti i donekle još i sustavnosti. Druga prozodijska rješenja koja daju naši izvori redali smo prema tim istim kriterijima u hijerarhijsku ljestvicu do četiri inačice. U nastavku ćemo dati nekoliko primjera, i to najpodrobnije za silazne naglaske na nepočetnim slogovima u prvoj ponudi, jer je takvo naglašavanje središnja tema ove rasprave.

Uzorak riječi kojima treba preporučiti silazne naglaske na nepočetnom slogu, a na temelju novijih potvrda

rješenje	riječ	redoslijed preporuke	potvrde
1	<i>katalizātor</i>	2	2, 3, 5, 11, 16, 17
2	<i>kùtaližātor</i>	0	
3	<i>katalizātor</i>	3	14
4	<i>kataližātor</i>	1	13, 15, 18, 19, 20, 21, 22

1	<i>geòdēzija</i>	4	2, 3, 5, 11
2	<i>gèodēzija</i>	0	
3	<i>geodēzija</i>	2, (3)	1, 4, 7, 16
4	<i>geodēzija</i>	1	13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22

1	<i>televīzor</i>	2	2, 5
2	<i>tèlevīzor</i>	0	
3	<i>televīzor</i>	3	17
4	<i>televīzor</i>	1	13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22

¹⁸ 1 - I. Dayre, M. Deanović, R. Maixner: *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, Zagreb, 1956.

2 - B. Klaić: *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1982.

3 - *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika (A-K)*, Zagreb - Novi Sad.

4 - I. Benešić: *Hrvatsko-poljski rječnik*, Zagreb, 1949.

5 - *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Zagreb - Novi Sad, 1960.

6 - I. Broz, F. Iveković: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1901.

7 - *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880-1976.

8 - V. Karadžić: *Srpski rječnik*, Beograd, 41935.

9 - P. Skok: *Etimolojski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-III, Zagreb, 1971-1973.

rješenje	riječ	redosljed preporuke	potvrde
1	<i>demônstrātor</i>	2	1, 2, 5, 11, 13, 16
2	<i>dēmonstrātor</i>	0	
3	<i>demonstrātor</i>	0	
4	<i>demonstrātor</i>	1	14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22

1	<i>dēlirij</i>	2, (3)	1, 2, 3, (5), 11
2	<i>dēlirij</i>	0	
3	<i>delirij</i>	4	16
4	<i>delirij</i>	1	13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22

1	<i>dekadēnt</i>	2, (3)	1, 2, 3, 4, 5, 11, (15)
2	<i>dēkadent</i>	0	
3	<i>dekadēnt</i>	0	
4	<i>dekadēnt</i>	1	13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22

1	<i>dekoltē</i>	3	1, 2, 3, 5, 11
2	<i>dēkoltē</i>	0	
3	<i>dekollé</i>	0	
4	<i>dekoltē (-è)</i>	1, (2)	13,(14)15,16,(17),18,(19),20,21,22

1	<i>cirkusant</i>	2	2, 3, 6, 10, 11, 16
2	<i>cīrkusant</i>	0	
3	<i>cirkusànt</i>	0	
4	<i>cirkusànt</i>	1	13,14,15,17,18,19,20,21,22

10 - I. Jurančić: *Srbohrvaško-slovenski slovar*, Ljubljana, 1972.

11 - J. Matešić: *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*

13 - Zlatko Crnković, prvak hrvatskog glumišta

14 - Vanja Drach, prvak hrvatskog glumišta

15 - Tonko Lonza, prvak hrvatskog glumišta

16 - Jasmina Nikić, voditeljica Službe za jezik i govor na Hrvatskoj televiziji

17 - Ksenija Urličić, spikerica i voditeljica Hrvatske televizije

18 - Branko Uvodić, spiker i voditelj Hrvatske televizije

19 - Ivo Škarić, redovni profesor na Odsjeku za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu

20 - Đurđa Škavić, predavač na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu

21 - Zrinka Babić, asistentica na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu

22 - Gordana Varošaneć-Škarić, asistentica na Odsjeku za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu

rješenje	riječ	redosljed preporuke	potvrde
1	<i>celùlit</i>	(2), 3	(2), (15), 16
2	<i>cèlulit</i>	0	
3	<i>celulit</i>	0	
4	<i>celulit</i>	1	13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22

1	<i>purgatōrij</i>	(3), 4	(1), (2), (5), 4
2	<i>pùrgatōrij</i>	0	
3	<i>purgatōrij</i>	5	16
4	<i>purgatōrij</i>	(1), 2	(13),(17),(18),(19),(20),(21),(22),14,15

1	<i>kabàrē'</i>	(2), 3	(2), (3), (5), 11
2	<i>kàbare</i>	4	1, 4, 7, 8, 9, 10, 11
3	<i>kabaré</i>	0	
4	<i>kabarē (-ē)</i>	1	13,14,15,16,17,18,(19),20,21, 22

1	<i>kòlégij</i>	2, 3	1, 4, 7, 15, (2), (3), (5), (11)
2	<i>kòlégij</i>	0	
3	<i>kolégij</i>	4	16
4	<i>kolégij</i>	1	13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22

1	<i>děcēnij</i>	3, 4	(2), (3), (5), (11), 14, 15, 16
2	<i>děcēnij</i>	0	
3	<i>decénij</i>	0	
4	<i>decēnij</i>	(1), 2	13,(17),(18),(19),(20),(21),(22)

Baci li se pogled na ovih nekoliko doista nasumce nabačenih primjera, jasno se vidi da su u rječnicima zapisana rješenja 1, 2 i 3, a baš nijednom 4, tj. upisana su samo naglasna rješenja koja izbjegavaju silazne naglaske na nepočnim slogovima. Ta se činjenica može gotovo u potpunosti poopćiti¹⁹. S druge strane, suvremeni izvori samo su se 17 puta odlučivali u tim riječima za neko od prva tri rješenja, a 114 puta za silazni naglasak na nepočnom slogu. Ta se druga činjenica pak ne može poopćiti jer su za mnoge posuđenice gotovo usuglašeno potvrđena rješenja koja nemaju silazne naglaske na nepočnim slogovima.

Iz jasnih ili manje prozirnih razloga suvremeni su se kompetentni govornici odlučivali za prijenos naglasaka za pola sloga u riječima *stùdent*, *kòncert*, *sēmestar*, *prézent*, *òbjekt*, *doktòrat*, *rektòrat*, *diktat* i u brojnim drugima. Drugo rješenje, tj.

¹⁹ U Klaićevom *Rječniku stranih riječi* silazni se naglasak na nepočnom slogu može naći samo iznimno, i to ako je autor tu riječ smatrao tuđicom, npr. *butik*, *rikàmbò*, *Rodòmònte* i rijetko koja još.

neoslabljeno prebacivanje naglasaka na čelo riječi, također smatraju suvremeni izvori najboljim za povećati skup posuđenica, napose složenica, npr. za riječi *apostol*, *apostolčan*, *eventualan*, *frikativ*, *nominativ*, *genitiv*, *kondicionāl*, *ekonom*, *magazin*, *pèristil*, *kòmparativ*, *tèrmometar*, *mikroskop*, *tèleskop*, *pànteon* i za mnoge druge. Učvršćeno je i treće rješenje s metatonijom na izvornom mjestu naglasaka, pogotovo s jakim hrvatskom morfemizacijom riječi, npr. *kolóna*, *koléga*, *violina*, *percèpcija*, *definicija*, *temperatúra*, *parirati*, *žirirati* itd.

Iz svega se iznesenog može zaključiti načelno da se naglasno normiranje, kako prije tako isto i danas, mora temeljiti na govoru kompetentnih govornika. Danas su to neosporno obrazovani stanovnici kulturnih središta, napose oni kojima je profesija javni govor, i to bez obzira na njihov polazišni organski idiom — novoštokavski ili nenovoštokavski. Usustavljenje je potrebno, ali tomu prijeto opasnost jezičnog krivotvorenja jer je uvijek moguće da navlačenje neke pojave na jedan sustav može biti njezino odvlačenje od drugog manje vidljivog a jezično vitalnijeg, produktivnijega²⁰.

Velik se broj posuđenica tvorbeno i oblično te izgovorno prilagodio hrvatskom jeziku, pa stoga i naglasno. One se ipak, ako nisu usvojenice, ponašaju u jeziku kao nove riječi, pa i privremene, te se na njih ne moraju odnositi ona jezična pravila koja su svoje djelovanje izvršila u prošlosti jezika. Zato je sasvim legitimno da se kodificira za te riječi i silazni naglasak na nepočetnim slogovima ako suvremeni jezični osjećaj upravo tako traži.

SAŽETAK

Ivo Škarić i Gordana Varošaneć-Škarić, Filozofski fakultet, Zagreb,
 Durda Škavić, Akademija za kazališnu umjetnost, Zagreb
 UDK 801.612:808.62, izvorni znanstveni članak
 primljen 29. siječnja 1996., prihvaćen za tisak 14. ožujka 1996.

On Stressing Loanwords

Current norm in Standard Croatian limits the use of the falling accent to the initial syllable. The authors reaffirm the principle of codifying falling accents when these occur in loanwords on noninitial syllables, including the final, provided such stressing is original and competent Croatian speakers do speak like that.

²⁰ Paradigmatska je za to analiza I. Zoričića naglasaka imenica s dočetkom *-ovnica*. On ustanovljuje da jezična praksa potvrđuje da kratkouzlazni i dužina *putóvnica* uzmiču pred dugouzlaznim *putóvnica* u imenica na *-óvnica*. »Otklon se [kaže Zoričić] ne da razumjeti iz sustava tih imenica pa valja zahvatiti šire i uzeti u obzir tvorenica svim sufiksima na *-ica*, donekle naglasni sustav u cijelosti«. On ide na izvod tipa *kováč* – gen. *kováča* – *kováčnica*, pa odatle analogijom na brojne sličnozvučnice kao što su *daróvnica*, *domóvnica*, *putóvnica*, *šahóvnica* i dr.